

Абдуллаев Р.М., Расулова З.А.

**ҮЙ-БҮЛӨДӨ БАЛДАРГА КАРАТА ЫРАЙЫМСЫЗ МАМИЛЕЛЕРДИН
КӨЙГӨЙЛӨРҮ ЖАНА АЛАРДЫ АЛДЫН АЛУУ**

Абдуллаев Р.М., Расулова З.А.

**ПРОБЛЕМЫ ЖЕСТОКОГО ОБРАЩЕНИЯ С ДЕТЬМИ В СЕМЬЯХ
И ИХ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ**

R.M. Abdullaev, Z.A. Rasulova

**THE PROBLEM OF ILL-TREATMENT OF CHILDREN IN FAMILIES
AND THEIR PREVENTION**

УДК: 37.013.42

Бул макалада бүгүнкү күндүн актуалдуу маселеси болгон коомчулуктун, үй-бүлөнүн балдарга карата кайдыгер, ырайымсыз мамилелери жана терс көрүнүштөр жөнүндө, ошондой эле зордук-зомбулукка кабылган балдарга жардам көрсөтүү, алардын алдын алуу жана токтотуу үчүн маалыматтар, кеп-кенеештер жана аракеттер тууралуу көз караштар берилди.

Негизги сөздөр: бейтааныш, зордук зомбулук, балдар, кризистик борбор.

В данной статье рассматриваются проблемы насильственного отношения общества и семьи к беззащитным детям, а также указывается необходимость обеспечить защиту детей от издевательств, вырабатывать у детей умение противостоять злу, насилию психическому, физическому и эмоциональному.

Ключевые слова: незнакомый, насилие, дети, кризисные центры.

This article discusses the problem of violent relationships and family obschesstva to vulnerable children, and also indicates the need to protect children from abuse; to develop in children the ability to resist evil, the people - mental, physical, emotional.

Key words: strangers, violence, kids, crisis centers.

Кыргыз Республикасынын экономикасынын өнүгүүсүнө, маданиятынын өркүндөшүнө, жаш муундарды заманбап тарбиялоодо, улуттук идеологияны калыптандырууда, гумандуулукка, акыл-эстүүлүккө тарбиялоодо билим берүү системасынын кызматкерлеринин орду өтө чоң экендиги талашсыз. Азыркы мезгилде балдарды ата-энелеринин, жакындарынын, бейтааныш адамдардын ырайымсыз мамиле жасоолорунан коргоо актуалдуу маселелерден болууда. Өткөн 2015-жылы биздин республикада өспүрүмдөргө каршы жасалган 755 кылмыш иши катталып, анын 570и сотко өткөн. Кыргызстанда 18 жашка чейинки 2 млн. 335,4 миң бала жашайт. Өткөн жылы 2156 бала ата-энесинен кароосуз калып, анын ичинен 643 бала багып алууга берилген, ал эми 1013 жашы жете элек өспүрүм жакын туугандарына, 438 бала социалдык мекемелерге берилген. Үй-бүлөсүнө интернаттан 139 жаш бала кайтарылып берилип, ал эми 56 баланын маселеси тиешелүү мекемелерде каралууда, социалдык өнүгүү

министрлигинин кызматкерлери тарабынан өткөн жылы мектепке барбаган 316 бала аныкталып, 266 бала мектепке окууга мүмкүнчүлүк алышты.

Зордук-зомбулукка кабылган балдарды аныктоо социалдык кызматкерлердин эле эмес, ал билим берүү, саламаттыкты сактоо кызматкерлеринин дагы биргелешкен иши болуп эсептелет. Ар бир жаран баланын зордук-зомбулукка кабылганын көрсө сөзсүз түрдө ички иштер органдарына, социалдык өнүгүү министрлигине, бөлүмдөрүнө же «Ишеним телефонуна - 1966» тез берүүсү - бул жарандык милдет болуп саналат.

Балдар эң коргоосуз, толук бойдон чоңдордон көз каранды коомдун бөлүгү. Чоңдордун күнөөсүнөн алар жаратылыш апааттарынын, согуштук аракеттердин, ата-энесинин жана жакындарынын кордук көрсөтүүсүнөн жапа чегишүүдө.

Белгилүү психолог Э.Фроммдун изилдөөсүнө таянсак, балдарга карата зордук-зомбулуктун шкаласы өтө жогору - зыян келтирүүдөн кыйноолорго чейин, айрым учурларда өмүр менен коштошкон учурлар да кездешет.

1871-жылы Нью-Йоркто балдарды зордук-зомбулуктан коргоо жана алардын алдын алуу боюнча коом негизделип, андан кийин АКШнын башка штаттарында да уюмдар түзүлгөн. Коомдо алгач жабыркагандарга медициналык жардам көрсөтүлгөн болсо. Ал жетишсиз экендиги аныкталып, тажрыйбалуу юристтер, социологдор, психологдор, психиатрлар да кызматка тартылган.

Америкалык окумуштуу-психолог Д.Гилл зордук-зомбулукка кабылган балдарды бир нече курактык топко бөлгөн:

1 жаштан 2 жашка чейинки балдар;

2 жаштан 9 жашка чейинки балдар;

9 жаштан 15 жашка чейинки балдар;

Д. Гиллдин айтымында, балдарга карата ырайымсыз мамилелер бала 16 жашка толгондон тартып кыскарат.

Дүйнө жүзү боюнча зордук-зомбулуктун эң жайылтылган түрү – денеге зыян келтирүү. Денеге зыян келтирүү – бетке уруу, көгөртүү, силкүү, түртүү, муун-

туу, жабык имаратта кармоо, темир жана ремень, кээ бир учурларда бычак колдонуу менен коштолот.

Үй-бүлөлүк зордук-зомбулуктан кутулуу үчүн балдар үйдөн качып кетишет. Россия Федерациясынын ички иштер министрлигинин маалыматы боюнча 25 миң бала издөөдө жүрөт, ал эми Кыргыз Республикасынын ички иштер Министрлигинин Байкоочу кеңешинин маалыматына таянсак 100 миңдей бала мектепке барбайт жана Бишкек шаарынын өзүндө эле 1 күндүк рейд учурунда чатырларда жашап жүргөн 80дей бала кармалган.

Үй-бүлөдө зордук-зомбулукка дене түзүлүшү жана психикалык жактан кемчилиги бар, аз салмакта эрте төрөлгөн балдар кабылат, себеби алар кыжырланат, көп ыйлайт, сырткы келбети анча келишимдүү эмес. Баланын эне менен болгон узак же кыска айрылуусу терс таасирин балага тийгизбей койбойт.

Жаш балдарга карата зордук-зомбулуктун 75-90% ата-энеси жана жакын туугандары, ал эми 10-25% бейтааныш адамдар тарабынан жасалаарын акыркы социологиялык изилдөөлөр аныктады. Үй-бүлөдөгү зордук-зомбулук проблемалары системалык – профилактикалык иш чараларды иштеп чыгууну талап кылуу менен аларды чечүүнүн жолдорун аныктоого багытталат. Үй-бүлөдөгү чыр-чатактан жабыркаган жаш балдар диний агымдарга, криминалдык топторго, ар кандай секталарга кошулуп кетүүдө.

Бишкектеги кризистик борборлордун маалыматы боюнча ага кайрылгандардын дээрлик 50% үй-бүлөдөгү зомбулуктан жабыр тарткандар. Ошондой эле борбор шаарыбызда ай сайын травматология бөлүмүнө 40-50гө чейин дене боюнан жабыркагандар келип түшүшөт. 2014-жылы Бишкек шаардык Аламүдүн районунун Озерное айылынан 2 жашар Ибрагимди атасынын агасы эс акылынан таңгыча когала кылып сабап, шумдуктуу кордук көрсөткөнүн зөөкүрлүк катары кароого болот. Баланын абалы оор болуп, өмүр бою көзүнүн көрбөй калуу коркунучу дарыгерлерди тынчсыздандырып турганда, ата-энесинин бири даабатка кеткен бойдон дайынсыз болсо, энеси баланы 2 айлыгында таштап кеткендиги маалым болгон.

Бул жүрөк титиреткен жорук коомубуз бузулуунун кандай чегине жеткендигин, адамдардын, керек болсо, өз канынан жаралган балдарына да айбанча, мыкаачылык жана таш боорлук менен мамиле жасаганга бара тургандыгын көрсөттү.

Англиялык изилдөөчү П.Дейл: «Үй-бүлөдөгү зордук-зомбулуктун бардык формалары инсандын өсүп-өнүгүүсүнө орчундуу зыян келтирет. Сексуалдык жана физикалык жактан күч колдонуу көрсөтүлгөн таш боордук мамиле балада коркоктук сезимди пайда кылып, аны өмүр бою коштоп жүрөт» - дейт. Чынында, эки жашар балага көрсөтүлгөн зомбулук боюнча кылмышкер өз жазасын мыйзам чегинде алат, ал эми баланын келечеги кандай болоору белгисиз.

Үй-бүлөдөгү зордук-зомбулук мамилелер кандайдыр бир балага гана терс таасирин тийгизбестен, жалпы коомго да коркунуч жаратууда. Азыркы экономикалык катаал шартта ата-энелер үй-бүлөнү багуу максатында балдарын жакын туугандарына таштап, чет элге иштегени кетүүдө. Бирөөнүн кароосунда калган балдардын тарбиясы да түйшөлтөт. Кароосуз калган балдар жаман адаттарга үйрөнүшүп, кылмыш иштерине да аралашып кетүү коркунучун жаратат.

Балдардын зордук-зомбулукка кабылуусунун бирден-бир себеби – бул ата-эне менен баланын пикир келишпестиги, ошондой эле бүгүнкү күндө өлкөдө жумушсуздук күчөп турган кезде тышка жумуш издеп агылгандардын көбөйүшү – эмгек миграциясы болуп саналат. Россияда үй-бүлөгө жана балдарга психологиялык жана педагогикалык жактан консультация берүү үчүн атайын мекемелер түзүлгөн. Адистер көбүнчө ата-энелерге квалификациялык жардам көрсөтөт. Энелер көбүнчө балдарынын сөз укпагандыгына, өзүңкүн бербегендигине, жалкоолугуна, башкарууга болбой калгандыгына, эркинин начардыгына арызданышат. Мындай кайрылууларга психологдор, социалдык педагогдор кенештерин беришип, маселени чечүүгө бараалдуу салымын кошушат.

Чет өлкөлөрдө – АКШ, Германия, Голландия, Улуу Британия өлкөлөрүндө балдарды зордук-зомбулуктан коргоо боюнча мекемелер иштейт. Мекемеде иштеген адистердин түздөн-түз милдети: балдарга зомбулук көрсөтүлгөн үй-бүлөлөрдүн ишине кийлигишүү менен маселе чечилгенге чейин көзөмөлгө алуу. Адистер чоң укуктарга ээ болуу менен кылмыш ишин козгоого, ата-энелик укугунан ажыратууга ээ, эгерде фактылар далилденсе. Социалдык кызмат көрсөтүү мекемеси – сотко балдардын үй-бүлөдө жеткиликтүү жашоого укугун аныктап берүүгө да кайрылууга укуктуу.

Кыргызстанда тийиштүү адистер мээримден өксүп, жабыркап турган балдарга көңүл бурууну күчөтүүсү зарыл жана балдарга карата зордук-зомбулукту токтотуу үчүн төмөнкүлөргө маани берүү керек:

1. Мамлекеттик денгээлде жакырчылыкты жоюу;
2. Стресттик абалды үй-бүлөдө болтурбоо боюнча бала үчүн ата-эненин мээримин, ордун, маанисин терең түшүнүү;
3. Балдардын бош убактысын пайдалануусун ата-эне, мектеп, коомчулук тарабынан көзөмөлгө алуу жана туура уюштурулушун камсыз кылуу;
4. Балдарды эгоисттик көз-караштардан арылтуу менен адамзаттын аруу, асыл сапаттарын алууга үндөө;
5. Улуттар аралык ынтымакты, кызматташтыкты жогорку денгээлде уюштура билүү;
6. Социалдык кызматкерлердин мигрант болуп кеткен үй-бүлөлөргө анализ-мониторинг жасоосу;

7. Тобокел үй-бүлөдө жашап жаткан балдардын тизмесин тактоо;

8. Жаш балдарга карата зомбулук фактылары боюнча ички иштер кызматына тез арада кабарлоо;

Мамлекетибизде зордук-зомбулукту токтотуу жана жогоруда айтылгандарды иш жүзүнө ашырууда билим берүү кызматкерлеринин чоң салымынын болуусу ишеним арттырат. Атап айтканда мектеп психологу, мектептин социалдык педагогу, класс жетекчиси, директордун тарбиялык иштер боюнча орун басарларынын түздөн-түз милдети болуп эсептелет. Жогорудагы аталган кызмат ээлери балдар, үй-бүлө, топтор, коомчулук менен тыгыз байланышта иш алып баруусу учур талабы. 2010-жылдан бери Кыргызстандын мектептеринде социалдык педагогдордун иштеп жатканы, бүгүнкү күндөгү ата-энелердин жана коомчулуктун

турмушка болгон көз карашынын өзгөрүүсү, алардын айлана-чөйрөгө болгон кайдыгер эмес мамилеси балдарга карата ырайымсыз мамилелердин жана зордук-зомбулуктун алдын алуу иштеринде ийгиликтерди алып келеерине ишенебиз.

Адабияттар:

1. Педагогика // Научно-теоретический журнал. - 2006 год, №4, №5;
2. Рахимова М.Р., Абдикеримова М.А., Социалдык педагогика. - Б., 2004.
3. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности// Пер. с англ. Э.М.Телятниковой, Т.В. Панфилова. - Минск, 1999.
4. Сулимова Т.С. Насилие // Российская энциклопедия социальной работы. Под ред. А.М. Панова, Б.И. Холостовой. - М., 1997.

Рецензент: к.пед.н., доцент Максutow З.Н.